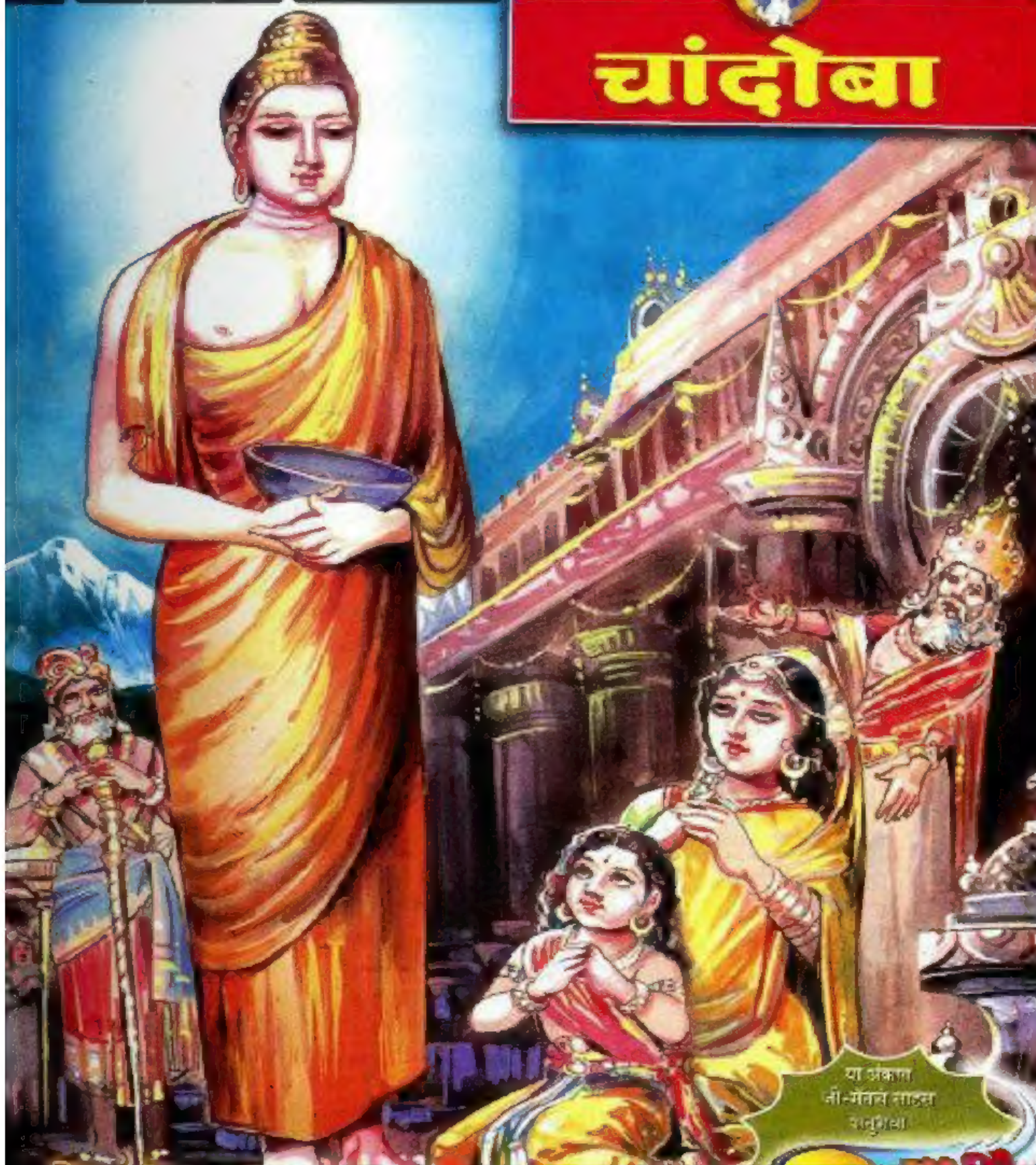

चांदोबा

या शंका
नी-मंथन तांडव
समुद्रा

जगांतली सर्वात जुनी व चालू शिफायकरी

“आपि मुलांनो, ‘खनिज तेल उद्योगाच्या इतिहासाबद्दल वीणाच्या वर्गात माहिती देताना श्री. दास म्हणाले, ‘जगांतल्या अजूनही चालू असलेल्या, सर्वात जुन्या शुद्धिकरण कारखान्या- बघत मला तुम्हाला सांगायचेय. तो भारतात आहे!’”

‘खरंच? काका, तो कुठे आहे?’ सर्वांनी एकदम विचारले.

“तो दिव्योईमधे आहे. इंडियन ऑईल कॉर्पोरेशनच्या आसाम तेल विभागाचे मुख्य कार्यालय इथेच आहे. दिग्बोई दोन गोष्टी अभिमानाने मिरवते - शंभर वर्षे चालू असलेल्या तेल विहिरी आणि साऱ्या जगांतला सर्वात जुना, चालू असलेला खनिज तेलशुद्धिकरणाचा कारखाना.”

“काका, तेलाचा इथे शोध कसा लागला?” श्रोत्यांनी अधीसणे विचारले.

“१८६७ साली रेल्वेमार्ग टाकण्यासाठी दिग्बोई जवळच मजूर काम करीत होते. त्यांना तिथे अंधाखेलेल्या, दलदलीच्या प्रदेशांत काम करावे लागत होते. सोबतीला पाहुणे म्हणून होते फक्त पानदी पशुपती, आणि कीडका! एक दिवस एक हत्ती ओंढका उचलून नेत होता, तेन्हा त्याच्या पावतांवर तेलाचे डाग आढळले. त्याच्या पावतांचे ठसे पाहत लोक उत्साहाने पुढे गेले, आणि त्यांना जमिनीवरती तेलाचे बुडबुडे येत असलेले दिसले. एक इंग्लिश अधिकारी त्या लोकाना आनंदाने ओरखून म्हणाला, ‘डिग वॉय, डिग!’ त्यावरून त्या जगेचे नांव डिग्बोई झाले आणि पेट्रोल उद्योगाच्या दुनियेत या नांवाला स्थान मिळाले.

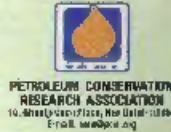
‘किती मनोरंजक आहे ही गोष्ट!’

गेल्या शंभर वर्षात, दिग्बोईचा जुना कारखाना आता जागतिक, आधुनिक तंत्रज्ञानाने विकसित झालेल्या कोणत्याही शुद्धीकरण कारखान्याच्या तोंडीचा आहे.

Let's paint a better world.

Let's
save
oil & gas

PETROLEUM CONSERVATION
RESEARCH ASSOCIATION
10, Shreeji Park, New Delhi-110044
Email: web@pcra.org

Children: Write a slogan on the subject & get prizes

नशीबाचा खेळ

हेलापुरीची दुर्गा एक सधन स्त्री होती. रघुनाथ तिचा पुरुषता एक मुलगा होता पतिच्या मृत्यूनंतर तिने त्याला लाडाकोडांत व प्रेमाने वाढवले होते.

आता तो जाणता झाल्यामुळे ती त्याचा विवाह करू इच्छित होती. सुमंघिपुराचे रहिवासी, नारायण यांची मुलगी सिंधू, हिला पाहता क्षणीच रघुनाथ तिच्यावर मोहित झाला होता, ती खरोखरच मोठी सुशील व सुंदर मुलगी होती.

परंतु नारायण कांही श्रीमंत नव्हता. हुंडा देण्याची त्याची परिस्थिती नव्हती, म्हणून दुर्गाला हा विवाह संबंध मान्य नव्हता, कारण ते लोक तुंडा देऊ शकत नव्हते. पण रघुनाथ मात्र हरगच बसला की लग्न करीत नसेल सिंधूशीच. दुर्गाने सरळ स्पष्ट सांगितले, की कोणत्याही परिस्थितीत हे लग्न होणार नाही. आईला विरोध करू न शकल्याने रघुनाथ सग्न राहिला, पण मनांतून ती सिंधूला विस्तरू शकला नाही.

अशाच परिस्थितीत एक सत्तरीचा म्हणारा,

पण व्यवहार चतुर, असा नारायणचा नतिवाईक श्रीकर, दुर्गाला भेटायला आला. स्वतःची ओळख दिल्यानंतर तो दुर्गाला म्हणाला, “सिंधूचे वडील नारायण हा माझा जवळचा भाऊ आहे, त्याच्या-जवळ पैसाअडक्या किंवा रथावर नाही, म्हणूनच तुम्ही तुमच्या मुलाचे लग्न त्याच्या मुलीशी करून देण्यास नकार देत आहात. पण मी तुम्हाला एक गुपित सांगतो: सिंधूच्या मावशीकडून तिला छुप मोठी संपत्ती मिळणार आहे, ज्या क्षणी तुम्हाला मुलगा सिंधूच्या गळ्यात मंगळसूत्र बांधाल, त्याच्या दुसऱ्या क्षणी वीस लाखपेक्षा जास्त रक्कम सिंधूची होईल. बापेक्षा जास्त कांही मी सांगू इच्छित नाही.”

हे ऐकताच दुर्गा हसतून गेली. तिने विचार केला की सिंधूच्या श्रीमंत मावशीने नक्कीच हया विषयीचे मृत्युपत्र लिहीले असणार. दुर्गा श्रीकरला बाराकाडी निरखत म्हणाली, “तुम्ही कयासे मोठे आहात, वृद्धही आहात. माझा पूर्ण विश्वास आहे

रजनी

की तुऱ्ही खोटे बोलणार नाही. परंतु एक लक्षांत ठेवा, की जसं आपण म्हणता तसं झालं नाही तर लक्ष मोडायला सुध्दां मी मागेपुढे पाहणार नाही. नारायणला सांगा की त्याने लक्षाच्या तयारीला लागलं."

पेथरा दिवसांच्या आत मोठ्या धाटमार्यांत सिंधूचे खुनाथबरोबर लक्ष झाले. लोक दुर्गाच्या औदार्याचे कौतुक करत होते. नारायणचे नातेवाईक तिला भेटून तिच्यावर स्तुतिस्तुमनांचा वर्षाव करू लागले.

नारायणला जेवढे शक्य होते तितके देऊन त्याने सिंधूची सासरी पाठवणी केली. परंतु दुर्गाच्या खोल्यापुढे मात्र वीस लाख रुपये संतत तरळत होते. त्यामुळेच तिने नारायणाने मुंबीला काम दिले किंवा नाही, हयाच्याकडे फारसं लक्ष दिलं नाही. बघता बघता एक महिना सरला. सिंधूच्या मावशीकडून संपत्ति न मिळाल्याने दुर्गाने सुगंधिपुराहून श्रीकरला बोलावून घेतले. तो येताच दुर्गाने त्याला कडक शब्दांत विचारले, "तुम्ही तर सांगितले होते की ज्या क्षणी खुनाथ सिंधूला मंगळमूत्र बांधील, त्याच्या दुसऱ्या क्षणी तिला

मावशीची संपत्ति मिळेल. पण अजूनपर्यंत असं कांहीच झालं नाही. असं कां? ह्यावर तुमचे काय म्हणणे आहे?"

हंसत हंसतच श्रीकरने तिला सांगितले "हे क्या दुर्गाताई, मी म्हटलं होतं की सून होता क्षणीच सिंधूला वीस लाख रुपये मिळतील. मला वाटतं माझ्या म्हणण्याचा भावार्थ तुम्हाला नीट समजला नाही. सिंधूची आई कांही अना जिवंत नाही. मुम्ही तिची आई नसताना तरी मावशीसमान तर आहोतच ना! आता सिंधू गरीब नारायणची मुलगी नाही, तर श्रीमंत सारजूची म्हणजे कुममावशीची सून आहे."

हे ऐकताच दुर्गा आश्चर्याचकित होऊन स्तब्ध झाली. पण अता झाल्या गोष्टीबाबत कोणाला दोष देऊन काय उपयोग होता? तिने मनांतल्या मनांत विचार केला "प्रजे लाखो रुपये न मिळोत, पण मुलाची इच्छा तर पूर्ण झाली. शिवाय गुणी मुलगी सून म्हणून मिळाली. ह्यापेक्षा आणखी काय पाहिजे?" आपल्याच भाव्यावर खूप होऊन कुानि श्रीकरच्या बुद्धिचातुर्ग्याची प्रशंसा केली, आणि मनावशी म्हणाली, "हा सारा तर शेवटी नशीबाचा खेळ आहे!"

नव्हेंबर २००५

8

चौदावा

कांतचे महाभाग्य

केसवपुरांत राहणारा कांत अनाथ होता. त्याचं आपलं असं कुणीही नव्हतं. मात्र तो अतिशय कष्टालू होता. प्रत्येक काम तो मन लावून करत असे, सर्वच जण त्याच्या ह्या गुणाचं कौतुक करीत असात. त्याच्या ह्या गुणांनी प्रभावित होऊन एक जमीनदार त्याला म्हणाला, "माझा जावंई कामेश शहरांत राहतो, त्याला तुझ्यासारख्या मेहनती माणसाची जरूर आहे. तुला इश्रत्यापेक्षा पगारही जास्त मिळेल, तेव्हा तू तिकडे कां जात नाहीस?"

कांतने त्याचे म्हणणे ऐकले व तो शहराकडे जायला निघाला. शहरांत पोचण्यासाठी एक छोटेसे जंगल पार करून जावे लागत असे. त्या जंगलातून जाताना कांतने खिन्न होऊन बसलेल्या एका तरुणास व तरुणीस बघितले. त्या तरुणाचे नांव होते माधव व त्याच्या बहिणीचे नांव होते वंदना. ते दोघेही शहराकडेच निघाले होते. चालता चालता वंदना अतिशय यकल्यागुळे ती एक पाऊलही पुढे जाऊ शकत नव्हती.

रात्रीच्या वेळी जंगलात राहण्यात मोठा धोकाही होता. त्यांची अडचण कांतने ताबडतोब ओळखली. स्वतःचा परिचय देत त्याने दोघांना धीर दिला. त्याच्या मदतीने माधव आणि वंदना अंधार पडावयाच्या आतच शहरात पोचले.

त्यांचा निरोप घेऊन कांत निघणार. एवढ्यात माधवने त्याला दहा मोहोरा दिल्या आणि म्हटले, "तू ह्या मोहोरा घेतल्यास तर मला आनंद होईल."

पणु कांतने "वंदना माझ्याही बहिणीसारखीच आहे" असं म्हणून ती एकदा स्वीकारण्यास नकार दिला.

ह्यावर माधव म्हणाला "मी एक ज्योतिषी आहे. तुम्हा चेहरा पाहून मी ओळखतं आहे की कांही वर्षे ती आपण मित्र बनून राहू शकणार नाही. पण तू आम्हाला प्रदत्त केलेस त्याबद्दल थोडीशीच पण कांही रक्कम तरी घ्यावी लागेल."

कांतने माधवकडून एकच मोहोरा घेतली. आणि म्हणाला, "तू खरोखरच ज्योतिषी असशील तर

कार्तिक

माझ्याकडून ही मोहोर घे, आणि सांग की शहरांत नेल्यावर माझी काम स्थिति असेल?" असे म्हणतच त्याने ती मोहोर माघवच्या हातांत कोंबली.

माघवने कांतच्या हातावरील रेषा बारकाईने निरखून त्याला सांगितले, "तू मोठ्या भाग्यशाली असशील, पण जेव्हा तुझं लग्न होईल व तू आणि तुझी पत्नी एकमेकांना एकाच नावाने हांक माराल, तेव्हाच हे शक्य होईल. जर हे शक्य झाले नाही तर ह्याच एक दुसरा उपाय आहे. तुझ्या मुलापैकी कोणी हया पद्धतीचा (एकमेकांना नांवाने हांक मारण्याचा) स्वीकार केला, तर तुझं भाग्य उजळून निघेल. तोपर्यंत तुझं नशीब फळफळण्याची काही शक्यता नाही, तू हे रहस्य कुणास सांगत कामा नयेस. जर हे रहस्य जाहीर करशील तर तू भाग्यवान बनणार नाहीस."

नव्हेंबर २००५

वंदना म्हणाली "माझ्या भावाची मरिष्य बाणी खरी ठरते, तू भाग्यशाली व्हावेस यासाठी माझ्या बाजूने मोहीम चालू प्रचलत करीत." ह्या घटनेनंतर कांत कामेशकडे पोचला. कामेश मोठा सज्जन मनुष्य होता. थोडक्याच काळांत कांत कामेशाच्या घराचे सर्व कामकाज सांभाळू लागला. कांतच्या चांगल्या स्वभावाने प्रभावित होऊन कामेशने कांतचे लग्नही करून दिले. यद्युचे नाव कांता असल्यामुळे कांत लग्नाला लगेचच तयार झाला. कामेश अनेक वेगवेगळ्या गोष्टींचा व्यापार करीत असे. त्यापैकी किराणा दुकानाची जबाबदारी त्याने कांतकडे सोपवली होती. आता कांत आपल्या पत्नीबरोबर वेगळे घर घेऊन राहू लागला. पहिल्याच दिवशी तो बायकोस म्हणाला, "आपल्या दोघांची नांवे किती सारखी आहेत. आपण एकमेकांना प्रेमाने कांत म्हणूनच हांक मारू या."

छावर कांता म्हणाली "माझी आई असं म्हणावची की आपल्या नवऱ्याला त्याच्या नावाचे कधीही हांक मारू नये. त्यामुळे मोठा अनर्थ होतो."

ह्यामुळे कांतचे उजळू पाहणारे भाग्य परत कांही काळ थांबल्यासारखे झाले. यथावकाश त्याला तीन मुले झाली. मोठ्या मुलीचे नांव ठेवले पद्मावती. त्यानंतर जन्मलेल्या मुलाचं नाव ठेवले गेलं कृष्ण. तिसऱ्या मुलीचे नाव ठेवण्याआधीच मरणान्मुख पडलोल्या त्या मुलीस पाहून करत यैयाने जाहीर केलं, की ती जिवंत राहणं शक्य नाही. तो म्हणाला, "भास्कर देवता आणि वरूण देवता तुझ्यावर कौपले आहेत, त्यांचमुळे, तुझं उजळणारं भाग्य टळलं आहे. पण एक उपाय आहे,

10

चांबोबा

त्यामुळे तू हे संकट टाळू शकतोस, ह्याच दोन्ही देवतांच्या नावांची आधाक्षरे घेऊन मुलीचं नांव ठेवशील तर तुझं कल्याण होईल. आधाक्षरांप्रमाणे मुलीचं नांव होईल "भाव"

कांतने वैद्याचा सल्ला मानला. वधता वधता मुलीची तयारी सुरुवात लागली. काळांतराने पद्मावती नवांत आल्यावर कांतने पद्मनाथ नांवाच्या मुलाशी तिचे लग्न लावून दिले. तिची सासरी पाठवणी करताना कांत तिला म्हणाला, "तू आपल्या पतीस प्रेमाने पदम म्हणून हांक मार. तोही तुला पदम नांवानेच हांक मारेल. ह्यामुळे तुमचं वैवाहिक जीवन सुरवात होईल."

फक्त पद्मावतीच्या सासरी स्वतःच्या पतीला नांवाने हांक मारण्यास बंदी होती, त्यामुळे पद्मनाथ आपल्या पत्नीस 'उमा' म्हणून बोलावत असे. पुन्हा एकदा कांतच्या महाभाग्यशाली बनण्यात अडथळा आला.

राहता राहिली मुलगी, भाव, जिच्याकडून कांतस कुठलीच विशेष आशा बाळत नव्हती. त्यामुळे कांतच्या मनाने घेतल की आता आपले भाग्य फळफळण्याची कुठलीच शक्यता नाही. त्याचं मन फार उदास झालं.

तिकडे कांतचा निरोप घेऊन माघव आणि वंदना कांही काळ शहरांत राहिले, आणि मग परदेशी निघून गेले. तेथे वंदनाचे लग्न शम नांवाच्या एक व्यापाऱ्याबरोबर झाले, तर माघवचे लग्न रमा नांवाच्या एका व्यापाऱ्याच्या मुलीशी झाले. वेगवेगळ्या प्रकारचा व्यापार करून त्यांनी धरपूर संपत्ति मिळवली.

वीस वर्षे तिकडे राहिल्यानंतर वंदना आपल्या चांबोबा

एकुलत्या एक मुलांस, भाव याला घेऊन स्वदेशी येऊन वंदना कांतच्याच शहरांत राहू लागली. वंदनाचा पती श्याम व माघवही आपल्या कुटुंबियांसमवेत तिथे तबककरच येणार होते.

इतक्यांत वंदनाला कांतबद्दलची माहिती समजली व ती त्याला भेटायला गेली. दोघांनी एकमेकांना ओळखलं. वंदना कांतला म्हणाली, "त्या दिवशी आपली बहीण समजून तुमला मदत केली होतीस आज वेळ आला आहे की आपण आपला स्नेह, नातेसंबंधात बदलू शकतो, मुला आणि मुलगी जर, राखी असतील तर तुझ्या मुलीला मी माझी सून करून घेऊ इच्छिते."

कांतने मोठ्या आनंदाने ती प्रस्ताव स्वीकारला. दुसऱ्याच दिवशी मुलामुलींनी एकमेकाला वधिले. दोघांनीही विवाहाला आपली संमती दर्शविली तेव्हा वंदना भावला म्हणाली, "मी तुझी आन्या आहे.

11

नव्हेंबर २००५

तू माझ्या मुलास आपल्या नांवानेच हांक मारत ना." तिने आपल्या मुलासही तेच सांगितले. दोघांनाही आपली नावे एकच आहेत, ह्या गोष्टीचे आश्चर्य वाटते, आणि आनंदही झाला.

कांत आनंदाने गदगदलेल्या स्वराने म्हणाला, "बंदना, तू त्या दियशी मला वचन दिले होतेस की मी नशीबवान व्हावं, बारागडी तू भरपूर मदत करशील, आणि आज तू तुझं वचन पूर्ण केले आहेस. आता माही मुलगी आणि होणारा जांयद एकमेकांच्या नावाने हांक मारतील खापेक्षां मला आणखी काय पाहिजे?"

दोघांचे लग्न भोठ्या धाट्यामाट्यांत पार पडले दुसऱ्याच दियशी कांतला कामेशकडून बोलावणे आले. कामेश कांतला म्हणाला, "बराच काळ तू मोझा व्यापार सांभाळलास. आता स्वतःचा व्यापार धंदा सुरू कर, माझ्या देखरेखीखाली हे कर. त्यासाठी तुला जागेत ती मदत मी देईन".

हे ऐकताच कांत एकदमच निराश झाला त्याला वाटतं की माधनची भविष्यवाणी चुकीची ठरली आणि हा विवाहसंबंध काही त्याला लाभलेला नाही.

नव्हेंबर २००५

12

चंद्रोबा

बंदनाला ह्याविषयी सर्व समजले तेव्हा कांतला धीर गेलं ती म्हणाली, "कुणा दुसऱ्याकडे नोकरी करून कुणी महाभावं्याली बनत नाही. नौकरदार हा शेवटी नौकरच राहतो, मग किती कां मोठ्या पदावर असेना! आता अशी वेळ आली आहे की तू मातक व्हावेस. ही संधी छतची दबडू नकोस, मी आणि माझा भाऊ तुला सर्वतोपरी मदत करूच. स्वतंत्रपणे जगण्याची संधी आता तुला मिळाली, जे स्वतंत्रपणे काम करतात त्यांचाच राशीब साथ देते. आता घुझे भन्म फळफळणार आहे, तेव्हा निश्चित मनाने व्यापारांत लक्ष घाल."

कांतला आपली चूक समजली. ती म्हणाला, "पला कळून चुकलंय की ज्योतिष केवळ भविष्याची दिशा दाखवते. खरंतर मनुष्य स्वतःच स्वतःचं भविष्य ब्रह्मवतो, आता मी माझं आयुष्य माझ्या कष्टांनी चढवेन, आणि मिळालेल्या या संधीचा पूर्ण फायदा करून घेईन."

ह्यानंतर त्याने आपला स्वतःचा व्यापार सुरू केला, आणि एका वर्षाच्या आतच शहरातील प्रमुख व्यापाऱ्यांत त्याची गणना होऊ लागली.

भयंकर घाटी

2

(ब्रम्हापुरजवळच्या अरण्यांत केशव नावाचा एक शेतकरी मुलगा राहत होता. जेव्हा तो डोंगरावर गुं चरायला घेऊन गेला, तेव्हा तिथे एक विचित्र प्राणी आला. त्यावेळी तिथे ब्रम्हापुरचा सेनापतीही शिकारीसाठी आलेला होता. तो प्राणी बघून त्याला आपल्याकडे हाकलत आपल्याची आज्ञा त्याने तैनीकांना दिली.)

सेनापतीची आज्ञा ऐकून एका सैनिकाने आपला घोडा त्या प्राण्याकडे वळवला व त्याला सेनापतीकडे हाकलत आणले.

सेनापती त्याच्याकडे थोडावेळ दक लावून निरखून बघत राहिला नि तैनीकाला म्हणाला,

"हा अगदी निराळा प्राणी आहे. असला प्राणी जगांत असतो यावर कुणाचा विश्वास बसणार नाही. हा जर महाराजांना भेट दिला तर ते खूप होतील."

सेनापतीने केशवकडे बघून विचारले,

"अरे, तू हा प्राणी कुठून चोरला आहेस? असेले प्राणी हे राजाच्या मालकीचे असतात, हे तुला ठाऊक नाही का? तुला राजाची आज्ञा माहीत नाही का?"

सेनापतीच्या या बोलण्याचा केशवला फारच राग आला. पण त्याने तो दाखवला नाही.

केशवाने राग आपरून नम्रपणे उत्तर दिले, "ह्रूर, मी हा प्राणी चोरलेना नाही. तो लहान

"चांदेना"

होता तेव्हा शला या डोंगरावर सांण्डला होता. मी याला वाढवलाय. हा माझ्या गुरांवर इथे हिडतो. मी अडाणी आहे. हे रान सोडून मी कुठेही कधीही गेली नाही. तेव्हा राजधानीतून दिलेल्या व जाहीरदारांच्या राजाच्या आज्ञेची मला कांहीच माहिती नाही."

"तसं असेल तर तुला मी क्षमा करतो. अरे, त्या प्राण्याच्या गळ्यांत बारी बांधा आणि त्याला नगराकडे शेरुस चला. आण हा भिचित्र प्राणी महाराजांनाच नेऊन दाखवू या. हे काम प्रथम करायला हवे व नीटपणे करायला हवे. नगरांत पोचल्यावर त्या प्राण्यावर नीट लक्ष ठेवून त्याला शेऊन चला."

असे म्हणून सेनापतीने आपला घोडा पुढे काढला.

नव्हेंबर २००५

एका सैनिकाने दोरीचा फांस तयार करून त्या प्राण्याच्या गळ्यांत घातला. आणि त्या दोरीचा कासरा आपल्या घोड्याच्या खोरीत अडकवला, आणि तो सेनापतीच्या मागेमागे जाऊ लागला.

दुसरा सैनिक केशवजवळ येऊन आपली तलवार उपसून त्याला दड्यातून आणि धमकावून म्हणाला, "याद राख, मी एका माझ्यानंतर येईन. यानेजी आणखी एक रानगाढव मला पकडून दे. नाहीतर तुझी कांही घडण नाली."

आणि तोही पहिल्या सैनिकाच्यामागून जाऊ लागला.

सेनापतीचा व त्या सैनिकांचा हा उद्धटपणा पाहून केसाव चिडला होता. त्याने भात्यांतून एक बाण काढला व धनुष्यावर चढवला. पण त्याच्या मनांत विचार आला, "कितीही मोठा शत्रू असला तरी त्याच्यावर मानून जण सोडला कामा नसे." आणि आपला राग आवरून त्याने बोटोडून बाण हळूच जमिनीवर सोडला.

इकडे ते सैनिक त्या प्राण्याला नेत होते आणि आण्यांत पुढे नगारा सेनापती आनंदात कुठून निघता होता.

"मी हा प्राणी महाराजांना दाखवीन, हा पकडायला मला किती धाडस करावे लागले ते समीन, आणि मग महाराज मला मोठे इनाम देतील..."

तो मनांत मनोरं बोधत होता.

"मी एका छेडकट मुलाला दाढ्यातून हा प्राणी

14

बांधोभा

अणला आहे हे नगरांत कुणासाठी कळता कामा नये. त्यासाठी अगोदर या दोघा सैनिकांना पकडून ठेवायला हवा!"

असा विचार करून त्याने आपला वेग कमी केला, आणि थोडा थांबवून सैनिकांशी बोलावे म्हणून मागे वळून तो पाहणार, तेवढ्यांत सैनिकांचा आळाओरडा व हलकडोळ त्याच्या कानावर पडला, "हुर, हा तर कुणीतरी राक्षसी घोडा दिसतोय. माझ्या घोड्याच्या पोटावर याने जाखम केली आणि त्याला मारले. शिवाय मलाही त्याने..." आणि तो मोठ्याने रडायला लागला.

सेनापतीने भांबावून मागे पाहिले तो काय? एक सैनिक आणि त्याचा घोडा रक्ताने माखलेले होते. दुसरा सैनिक घोडा सोडून अरण्यंत पळता सुटला होता.

सेनापती खूपच घाबरला होता. थोड्याला पुढे त्याची त्याला इच्छा होती, पण तितक्यांत त्या प्राण्याने आपले शिंग सेनापतीच्या घोड्याच्या पोटांत घुसवले.

घोडा खिळाळत एका बाजूला आडवा पडला. सेनापतीने खाली उडी मारण्यापूर्वीच त्या प्राण्याने सेनापतीच्या पाठीवर दुशी दिली व शिंगाने त्याला जखमी केले.

तो धाडकन जमिनीवर जाफडला आणि अराध वेदनेने लडफडत ओरडायला लागला, "मेतो, मेलो, मला वाचया! या राक्षसी घोड्याने मला मारलं. बाप रे, वांचवा, वांचवा!"

असं कण्हत, ओरडत तो थोडा वेळ कळकळत बांधोभा

होता आणि नंतर त्याचा आवाज कायमचा बंद झाला.

"वांचवा, वांचवा, एक प्रयत्न राक्षस घोडा आलाय" असं ओरडून सांगत तो, सैनिक ब्रम्हापुरात पोचला.

ज्या लोकांनी त्याला असा ओरडत पळत जातना पाहिले, त्यांना तो वेडा अशावागे वाटले.

जेव्हा तो राजमहालाच्या दारापाशी पोचला, तेव्हा त्याने तिथल्या पहारेकऱ्यांना सांगितले, "आपला सेनापती मारला गेलाय, त्यांचा घोडा मारला गेलाय, त्यांच्याबरोबरचा सैनिक व त्याचा घोडाही मारला गेला आहे. तो राक्षस घोडा सर्वांना तुम्हाला आम्हाला बोककान फाडून खाईल."

प्रमुख पहारेकऱ्याने मंत्र्यांना हळूच सांगितले, "बहुतेक हाचे खोके कितले असावे. सेनापतींना

15

नव्हेंबर २००५

एका शिंगवाल्या राक्षसघोड्याने अरण्यांत मारून टाकले असं हा रांगतोय."

"असं काय, त्याला माझ्या महालांत पाठवा." असं सांगून मंत्री महालांत गेला. तो सैनिक दारात दिसल्यावर मंत्र्याने हसून त्याला आत बोळावले व प्रेमळ स्वरांत म्हटले, "काय घडलं ते न घाबरता सांग."

सैनिकाला बरा धीर आला. अरण्यात केशव दिसल्याप्रमाणून ते राजधानीला परत पळून येईपर्यंत त्याचे सविस्तर इकीकत सांगितली.

आता मात्र मंत्री विचारात पडला, "म्हणजे त्या दोघाना जेव्हां तो बिचित्र प्राणी मारत होता, तेव्हां तू हात बांधून लांबून बघत होतास. तुला भीती वाटली नाही कां?"

"भीती? माझे वरचे प्राण वरच राहिले होते, कारण जेव्हां तो प्राणी माझ्या साथीदाराला

मारयला पुढे ससावला, तेव्हां मी मागेपुढे न पाहता धूम फुडत सुटलो." सैनिकाने अडखळ व सविस्तर सांगितले.

"त्याचा अर्थ, सेनापती मरताना काही तुझ्या दोळ्यांनी तू पाहिले नव्हतेस!" मंत्र्याने त्याच्याकडे रोखून बघत विचारले. "हुजूर, मी स्वतः पाहिले नसले तरी त्यांचे ओरडणे 'मेलो, बांचबा,' हे मी स्वतः नव्ही ऐकले होते की!" सैनिकाने उत्तर दिले.

"तो राक्षस दिसायला भयंकर आहे का? खुष बिचित्र प्रचंड मोठ्या आकाराचा आहे का?"

मंत्र्याने विचारले. "नाही हुजूर, तो भयंकर दिसत नाही किंवा प्रचंड मोठाही नाही. घोड्यापेक्षा लहान, पण गाढ्यापेक्षा मोठा, असा दिसतो. त्याच्या डोक्यावर एक शिंग आहे.

दिसायला ते साधे जनावर वाटते पण बिचित्र

आहे. सुरवातीला त्याला बांधले होते, त्या घोड्याच्या मागोमाग तो निमटपणे चालत होता, पण अचानक..."

आणि रांगता सांगता ते आठवू सैनिक गप्प झाला व धावरून भरथर कांपायला लागला.

सैनिकाचे उत्तर ऐकून मंत्र्याला हसू आले. "अरे, मला वाटतं, तू अरण्यांत कुठवं तरी विषारी फल खाईस असशील. सेनापती खरंच मेलत असेल तर त्याचं कारण वेगळं असेल. कारण असला प्राणी दुनियांत नाही. तो शीतकरी मुलगा धनुष्यबाण चालवीत होता ना? त्यानेही सेनापतीला मारले असेल. कारण तो प्राणी त्याचा होता ना? सेनापतीने बळजबरीने तो प्राणी आपणायचा प्रयत्न केला होता.

आता तू असं कर, मी काही सैनिक बरोबर घेतो, म त्यांना तपास करायला सांगतो. तू त्यांना अरण्यांत घेऊन जा आणि त्यांना वाट दाखव." मंत्र्याने सांगितले.

"होय हुजूर"

सैनिकाने मान डोळावली. पण अरण्यांत पुन्हां जायत्या कल्पनेचे त्याचे हृदय धडधडू लागले. पण मंत्र्याची आज्ञा त्याला मोडता येईना.

मंत्र्याने प्रमुख पहारेकऱ्याला आज्ञा दिली व अरण्यांत जाऊन सेनापतीचा शोध घेण्यास सांगितले. तिथे कायकाय घडले त्याची चौकशीही करायला सांगितले. जमल्यास केशवला पकडून नगरांत आणले तर खरी वस्तुस्थिती समजेल असे मंत्र्याने ठरवले.

चांदोबा

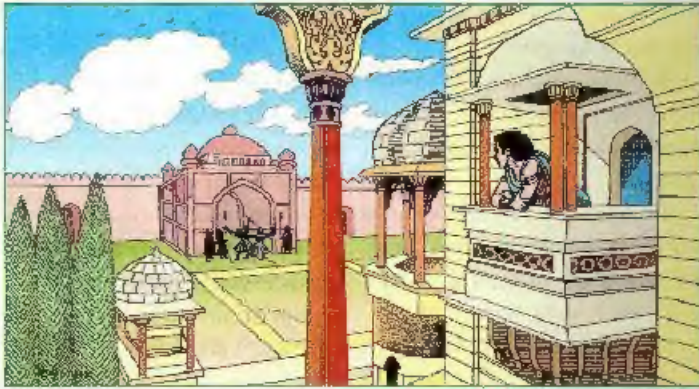
इकडे नगरांत सेनापतीच्या मृत्युबद्दल अनेक वावड्या शहरात पसरल्या. लोक नाना तर्कावितर्क करू लागले.

राजमार्गावरून तो सैनिक ओरडत जात होता ते बऱ्याच लोकांनी ऐकलेले होते. एका बिचित्र प्राण्याच्या डोक्यावर शिंग आहे, हे ही त्यांनी ऐकले होते. शिवाय त्या प्राण्याला मोठेमोठे पंख आहेत, शिकारीसाठी जंगलाने गेलेल्या सेनापतीला त्या प्राण्याने पकडलं आणि त्याला नेऊन तो प्राणी आकाशमार्गाने उडून गेला म्हणजे, असं लोक बोलत होते.

केशवन्ना पिता शहरांत दूध विकायला आला होता, त्याने या सान्या अफवा ऐकल्या. त्याला मुलाने जे सांगितलं होतं ते आठवतं. जर त्या प्राण्याने सेनापतीला मारलं असेल तर ती केशवला

17

नव्हेंबर २००५

नव्हेंबर २००५

16

चांदोबा

सुद्धा मारून, टाकू शकेल, या विचराने विचारा
चाप फारच बघी झाला, आणि या काळजीने तो
लग्गीने घरी परत जायला निघाला.

जेव्हा तो नगराच्या दाराजवळून जात होता,
तेव्हा त्याला आणखी एक विचित्र गोष्ट समजली.

ती ही की राजाच्या शत्रूच्याने कुमहेरांकरवी
सेनापती व त्याच्या सैनिकांना मारले. शक्यतोच
त्या हेरांना जिवंत पकडून आणायला मंत्री
आणखी सैनिकांना पाठवणार आहेत, आणि ते
सैनिक जंगलाच्या दिशेने निघलेले आहेत.

हे ऐकून तर महात्म्याला वाटलं की खरोखरच
आपल्या मुलावर आता संकट आलेलं आहे.

जर त्या विचित्र प्राण्याने आपतापर्यंत केशवला
मारलेलं नसेल, तर मॅग्याचे हे मूर्ख सैनिक केशवलाच
सद्चा हेर समजून ठार मारतील. आपण लौकर
जाऊन तिथली परिस्थिती कशी आहे ते पाहावे,
व मुलाला साबध करावं, असा विचार त्याने केला.

तो झोपडीपाशी पोचला तर तिथे कुणीच
नव्हतं, आता काय झालं जसेल असे वाटून त्याने
अपल्या घरात वाटवडिलांची तलवार घितीवर

सावलेली होती, ती हातांत घेतली आणि तो त्या
घराईच्या काजूला गेला, नेहमीच्या झालाखाली
केशव बसला होता, त्याला पाहून बापाच्या
जिवांत जीव आला. तो लग्गीने मुलाजवळ गेला.

"केशव, तुला जिवंत पाहीन जसं वाटलं
मळतं. राहतां कित्येक अफया पसरल्या आहेत.
शेवटी, इथे झालंय तरी काय?"

राजाच्यासारखा केशव शांतपणे बसला होता.
सेनापती व सैनिकांचा त्याचा राग आता शांत
झाला होता. घाबरलेला पिता हातांत तलवार
भेऊन आलेला पाहून केशवला फारच आश्चर्य
वाटलं. त्याला काहीच समजेना त्याने वडिलांकडे
निरखून पाहिल विचारलं, "तलवार कशाला
आणलीत? कसल्या अफया आहेत?"

"आपल्या सेनापतीला व त्याच्या सैनिकांना
एका विचित्र प्राण्याने मारून टाकले अशीं नगरांत
बातमी आहे. काही लोक म्हणताहेत की शत्रूचे
हेर इथे वेध घेऊन फिरत आहेत, त्यांनाही
मारवंय म्हणे!" फित्याने घाबरून सांगितलं.

(अपूर्ण)

नव्हेंबर २००५

18

चांदोबा

वेताळ
कथा

राजकुमारीचे प्रश्न

निश्चयाचा एका विक्रमाकडे
पुन्हा झाडाजवळ गेला, झाडावरून
त्याने शव खाली काढले व ते खांचावर
घेतले. नेहमीप्रमाणे त्याने त्मशानाची
वाट धरली. तेव्हा प्रेतात लपलेल्या
वेताळाने म्हटलं, "राजन्, आपण नेहमी
पाहिलो की काही विद्वान, विवेकी व विनम्र
असतात. ते आपले ज्ञान इतरांना वाटतात.
पण काही बुद्धिवंत ह्यांच्यासारखे दिवदार
नसतात, ते वेगळे असतात. आपल्या
विद्वत्तेचा त्यांना फार गर्व असतो.
आपल्या शब्दांच्या मोहजाळ्यांतून ते
इतरांची अवहेलना करतात, त्यांचा
अपमान करतात. पता जर शंका
वाटते की असल्या कुणी व्यक्तीने
हे असाध्य कार्य कऱ्यासाठी तुला
सांगितलं तर नाही ना? सरा

नव्हेंबर २००५

मनापासून वाटत की तू त्यांचा स्वभावदेख जाणून घ्यायस, असल्याच एका अहंकारी राजकुमारीची, विलासिताची गोष्ट मी तुला सांगतो; आपल्या हुशारीचा व बुद्धिमत्तेचा तिला प्रचंड गर्व होता. ही गोष्ट लक्षपूर्वक ऐक, म्हणजे तुझा थकवा दूर होईल." आणि बेताळाने गोष्टीला सुरवात केली.

भूपतीसेन हा माल्य देशाचा राजा होता. विलासिता ही त्याची एकुलती एक मुलगी होती. तिला सर्व विद्या शिकवण्यासाठी राजाने एका महारुद्राची नेमणूक केली होती. लग्नाचे गय होईपर्यंत तिचे सर्व शिक्षण पूर्ण झाले. तिच्या ज्ञानाबरोबरच तिचा स्वभाव फारच अहंकारी झाला होता, असे तिच्या गुरूजींच्या लक्षांत आले होते. म्हणून तिचा पती तिने स्वतःच निवडायचा, असा सल्ला त्यांनी राजा व राणीला दिला. त्यांत

निजा पूर्ण स्वातंत्र्य देण्यास त्यांनी सांगितले होते.

बुद्धिमान, सौंदर्यवती विलासिताशी विवाह व्हावा म्हणून अनेक राजकुमार पुढे आले. पण तिच्यापुढे ते सारे दुय्यम प्रतीचे ठरले. तिचे डाम मत होते की तिचा पती तिच्यासारखाच प्रतिभावंत असायला हवा!

भूपतीसेनने तिच्या स्वयंवराची घोषणा केली होती. त्याला एक वर्ष उलटून गेले. पण तिच्या प्रश्नांची योग्य उत्तरे एकाही राजपुत्राला देता आली नाहीत.

एका सकाळी रुद्रपुत्रा राजपुत्र अभिलाषवर्मा तिथे आला. त्याने आपला घोडा राजवाड्यासमोर थांबवला, आणि एक सेवक त्याला घेऊन आतल्या दालनांत गेला. षटकाभरांतच बन्देबंदीसारखी दिसणारी, रेशमी साडीत सजलेली, राजकुमारी विलासिता, आपल्या माता पित्यांबरोबर तिथे आली, आणि अभिलाषवर्माच्या समोरच बसली. तिच्या अनुपम सौंदर्यावर राजपुत्र मोहित झाला. त्याने आपला परिचय करून दिला.

मंदस्मित करून विलासिता म्हणाली, "मी आपल्याला काही प्रश्न विचारिन. जर आपण त्या प्रश्नांची योग्य उत्तर दिलीत, म्हणजे माझ्या मनांतल्या उत्तरांशी ती मिळतीजुळती असली, तरच आपल्या दोघांचा विवाह होऊ शकेल."

अभिलाषवर्माने मान डोलावून त्याला संमती दिली. बस! साफ करीत विलासिताने विचारले, "आपल्या राज्यांतले प्रजाजन काबळे आहेत की कुत्री?"

अभिलाषने क्षणभर विचार करून उत्तर दिले, "आमच्या राज्यांतले प्रजाजन सगळे काबळे आहेत. कुत्र्यांसारखा एकही जण नाही."

त्याच्या या उत्तराने किंचित डेकून विलासिताने दुसरा प्रश्न विचारला, "आपण जन्माने चंद्रवंशज आहात. स्वभावांत देखील चंद्राचा अंश आहे की...?" असं म्हणून ती थांबली.

या प्रश्नाला ताबडतोब उत्तर देत अभिलाष म्हणाला, "मी स्वभावाने सूर्यवंशज आहे."

"छान! राजकुमार, आता माझा शेवटचा प्रश्न आहे. पिता वनांत जाताना सारेजण कुःखी कां होतात? ते परत तर घेतीलच ना?"

अभिलाषवर्माने म्हटलं, "अज्ञानमुळे!"

"जो पिता बनतेला आहे, तो परत कसा काय येईल?" विलासिताने आपला संशय व्यक्त करीत

म्हटलं. "हो तर, परत येईलच ना. पण हो, तो स्वतःच्या घरी येणार नाही." अभिलाषवर्माने गर्भीर स्वरात म्हटले.

ही उत्तरे ऐकून विलासिताने आपल्या माता-पित्यांकडे वळून पाहिले व म्हटले, "या राजकुमारांनी माझ्या कल्पनेशी जुळणारी उत्तरे दिलेली आहेत, म्हणून या स्वयंवरात ते बिजची झाले आहेत."

राजकन्येचा निर्णय ऐकून राजा व राणी अतिशय आनंदून गेले. भूपतीसेनने आपल्या आसनावरून उठून आपल्या होणान्या जांवयाला प्रेमाने आलिंगन दिले.

वेताळाने ही गोष्ट सभेस राजा विक्रमाकार्ता विचारले, "राजपुत्र व राजकन्येची ही प्रश्नोत्तरे, जणू काही मूकघोषांची आपसांत बोलणी

असावीत, असे नाही का वाटत? सगळेच प्रश्न असंबद्ध, अस्वास्थ्यमत्त आणि उत्तरे देखील विचित्र नि बिसंगत वाटतात, नाही का? माझ्या या शंकांची उत्तरे तुला माहीत असूनही जर तू दिली नाहीस, तर तुझ्या मस्तकाची अनेक शकले होऊन ते फुटून जाईल."

मिके मार्काने उत्तर दिले, "राजकुमारी विलासिताने राजकुमार अभिताषवर्माला जे प्रश्न विचारले, त्यांची उत्तर त्याने त्याच पद्धतीने गूढ शब्दांत दिली. "तुमच्या राज्यांतले प्रजाजन कावळे आहेत की कुडी?" याचे उत्तर त्याने "आमच्या राज्यांतले सर्व प्रजाजन कावळेच आहेत" असे दिले. याचा अर्थ आहे, जो काही आहार उपन्यस्त होतो, तो सारे कावळे एकत्र मिळून खातात, कुत्र्यांसारखे एकमेकांशी भांडण करीत पत्रावळ फाडून टाकीत नाहीत. हा वर्माच्या सांगण्याचा अर्थ होता. दुसरा प्रश्न होता, "आपण चंद्रवंशज आहात पण स्वभावांतही चंद्राचा अंश आहे का?" या प्रश्नाचे जे उत्तर वर्माने दिले, त्याचा अर्थ असा होता की तो चंद्र नाही, कारण चंद्राला स्वताचा प्रकाश नाही. तो

स्वभावाने सूर्यवंशज आहे कारण सूर्य स्वयं-प्रकाशी असतो, व चंद्र परप्रकाशी असतो."

आता राहिला तिसरा प्रश्न, "पिता अगर वनांत गेले (पितृवनाचा दुसरा अर्थ आहे स्मशान) तर सर्वांना अपार दुःख होते. ते परत येतील? जे पिता वनांत गेले ते परत येतील का?" याच्या उत्तराचा अर्थ असा की जे पिता तिकडे गेले त्याबद्दल प्रत्येकाला खूप दुःख होते.

पण त्यांचे परत येणे, न येणे हे त्या त्या स्वकीच्या शिष्यांसारखे अवलंबून असते, पुढच्या जन्मांत पिता भले आपल्याच घरांत जन्म घेईलच असे नाही. पण दुसऱ्या कोणत्यातरी घरांत जन्म घेऊ शकतो. असा वर्माच्या शीतण्याचा अर्थ होता. जेव्हा आपण या प्रश्नोत्तरांचा खोसवर अर्थ काढू आहोत तो जेव्हा पाहातो, त्यावरून ही प्रश्नोत्तरे काही मूकबध्दि मंडळींच्या गप्पा नाहीत हे लक्षांत येते."

राजाचे मीन अशा शितीने भंग करणाऱ्या वेनाळ सफल झाला. तो लगेच शबाराहित अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

(आधार: वसिष्ठांची रचना)

नव्हेंबर २००५

22

चांदोबा

इतर देशांतल्या दंतकथा (उत्तर अमेरिका, सिझू जमात)

दरीतला विचित्र खडक

त्या खोऱ्यांतल्या कोणत्याही खेड्यांभासून खूप दूर असणारा एक उंच सरळसोद खडक आहे. तो इतका मोठा व उंच आहे की केव्हांतरी त्याचे टोंक ढगांत दिसेनासे होते. मी त्या टोंकाला शिखर म्हणतो, पण कोणत्याही डोंगराच्या शिखरासारखे ते टोंक नाही. तो डोंगरमाथा चांगला प्रसरत व सपाट आहे. शाळेकरी मुलांमुलींची छान सल्ले झाली असती तिथे!

पण तुम्हाला याच तिथे चढून जाता येत नाही. एकदा काही गिर्यारोहकांनी दार, मोठे खिळे व हातौड्यांच्या सहाय्याने वर जायचा यशास्वी प्रयत्न केला, पण वरती पोंचल्यानंतर मात्र त्यांच्या तोंडचे पाणी पळाले, कारण त्यांना खाली उतरणे अशक्य होते. पण ते हुशार होते. एका हेलिकॉप्टरने त्यांना परत उचवले आणि खाली सुरक्षेच्या उतरवले.

पण आपली ही गोष्ट त्यांची नाही. फार फार वर्षांपूर्वी, जेव्हा हेलिकॉप्टर, विमाने, रेडियो, विनतारी यंत्रे अस्तित्वांत धावला शेंकडो वर्षे अवकाश होता, त्या प्राचीन काळांत तिथेच दोन मुलगे कुणाच्याही मदतीशिवाय खाली उतरले. कसे? खरे तर तुम्हाला अगोदरच सांगायला हवे की ते तिथे चढलेच नव्हते.

मी काहीवरीच सांगतोय का? ते जर बर चढलेच नव्हते, तर खाली यायचा प्रश्न येतो कुठे? होय ना? पण ते तिथे येले होते!

आता पूर्ण गोष्ट सांगायला हवी-ती मुले तिथे गेलेली नव्हती तरी खाली कशी व का आली ते!

चांदोबा

त्याच अरथ झाले की ते दोघेजण हलक्या लांकडाचा चेंदू एकमेकांकडे फेकत खेळत होते. एकदा तर त्यांचा चेंदू जुन्या टेकडीच्या फोडीकडे गेला तेव्हा त्यांना त्या टेकडीवर चढून जायची इच्छा झाली. आजपर्यंत त्यांनी कधी तसे केलेले नव्हते. टेकडीपलीकडेचे जग कसे असेल ते पाहायची उत्सुकता त्यांना होती. तिथून त्यांना खालची दरी

23

नव्हेंबर २००५

अनिवार्य त्वावर दिवसही गीतेरंगी फुले फुलली होती आणि फुलांनी झाडे लागली होती छोटं मांठ पक्षी व प्राणी लंथे लपछाप खेळत होते

ते दोघेजण त्या अनोळखी दरीत रमले आणि त्यानं चहु शोधावला लागले पण त्यांना काही नो सापडले न ही चहु शोधून शोधून ते लांबचर येने वाट हिमली ती रमळ फळे चाखून ते पुढे गेले आपले जल खूप माग पडले आहे हे त्यांच्या ध्यानात नव्हतं नाही, जेव्हा एकदम सुरेखीस पूर्णचंद्र अकशरात नमकायला लागला तेव्हा त्यांना

नवंबर २००५

२४

चांदोबा

महाकाळाला त्यांच्या अर्पण झाली न सबंध खोरे सोनेरी सागळे हिंसू लागले ते मनोहर दृश्य पाहून दोघेही मसकून गेले होते, पण, चंद्र प्रकाशामुळे एक मांठ, भले पांढे केसाळ अस्वल गृहेमधून बाहेर आले ही दंत मुले पाहून अस्वल नर फारच खूष झाले का ते कुठाला ठाठमः आदिच की!

अस्वल आता त्याच्यावर उडी घेणार हे त्या दोघांना चंद्र प्रकाशाने स्वच्छ दिसले

बाबा धोडा वेळ, अस्वलाच, गोई कातली आहे? आम्हाला शेवटची प्रार्थना म्हणायला जरा वेळ झाल का? सगळा धीर एकवटून त्यांनी अस्वलाला विचारण्याचे धाडस केले

"प्रार्थना" त्यांना काय होणार आहे? तुम्हाला इथे लपायत कुठेही जगा नाही माझ्याशी सामना वनायला तुमच्यापेक्षा बरी शक्ती नाही अन्नपास तुमच्या मदतीला घेण्याला कुणीही नाही अन्नपर्यंत मला बघूनच सगळ्यांना घेई येत असे तुम्ही दोघे साबनिराळे दिसता आहात तुम्ही नाचच खुप चविष्ट असाल अशी माझी खात्री आहे!" अस्वल त्यांना म्हणाले

ती मुले व त्यांचे बातमाई तिच्या मायत ठाका या देवाशी उपासना करीत असत ओ बाकून ताका या सुंदर वनराईच्या खाऱ्यात व आम्हाला इथपर्यंत आणलेस, ते फक्त या भत्यामांठाचा आचखळताला स्वतःसिद्ध भोजन देण्यासाठीच का?

अस्वलदादा म्हणतात की आता झुन आमची सुटका होणे गरजेचे नाही अरे देवा बाकून तांका तुला बातून काहीच माग दिसत नाही का रे? आणि त्या दोघांनी बाकून तांकाची मनोभावे आलवणी केली त्यांच्या डोळ्यांतून घळायला अश्रु बाहतात होते

बाकून ताकाने त्यांचे ऐकले घुवाएकी त्या रोन्ही मुलांना किंवा अस्वलांवांदीलून काही नमजण्यापूर्वीच त्या मुलांच्या पांदाखानच्या जमिनीचा भत्तामांठा तुकडा झरझर वरती येऊ लागला तो झक झर गेला की अस्वलाला काही शोधपर्यंत जाऊन भोजन करता आले नसते

रागाचून अस्वलाले त्या नव्या अतिउच्च दगडावर बांधकारले, त्याच्याभीवती गोनगोल येत्या गरजेच्या पण व्यर्थी मुलांनी त्यांच्या देवतेचे आभार मानले, पण आता पुढे काय करावचे ते त्यांना कळत नव्हतं पण बाका ठाकासा माहीन होणे की देवच होता न तो त्या जमातीचा मित्रपक्षी गुरुद त्याचे नाव वातली होते त्यानं खात्री झेप घेऊन एकदा मुलांना आपल्या पायात उचलून

घेतले आणि त्यांच्या खेडेगांवासातच्या टेकडीवर आणून रांगडले अशा दोन खेपा त्याने केव्या मध्य रात्र होईपर्यंत मुले घरी पांचली त्यांच्या आग्ने गरमागरम जेवण नव्हतं ठेवले होते आणि त्यांच्या हा चिन्तधारक अनुभवही मांठा वहादर होतं दुसऱ्या दिवशी सर्वांना ती सांगण्याचा होताच त्या रात्री त्यांना थकल्याने शांत झेप घ्यायला ती नवा खडक वाय क्षितिजावर विमत होता तो पहायला गावक्षी गेले आणि त्यांनी भक्तिभावाने त्या खडकाला बंदन केले

ही गोष्ट त्यानिक रेड इडियम लोकांची आहे सुरोपातून गीरे लोक जाऊन शिथे वसाहती करणया पूर्वीच्या काळातली आहे त्या एकाडवा खडकाला गीरे लोक सैनातका खडक की म्हणतात ते तिथल्या या जुन्या रक्षिवाण्णा समजले नाही म्हणून त्यांना वास्त की मैनात हा गोऱ्या परकीयांचा मित्र आहे ते मात्र त्याला अस्वलाचा खडक म्हणतात

त्या अस्वलाला त्या रात्री चांदणीभांजन मिळाले नाही त्याची आठवण बहुधा गावकऱ्यांनी कुतज्ञातेने ठेवली असावी. (एम डी.)

चांदोबा

२५

गुरुची जबाबदारी

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असताना बांधी सत्त्यानी तक्षशिला नगरीत एका प्रसिद्ध शिष्य काराच्या रूपाने जन्म घेतला. त्यांच्याकडे शिल्प, वेदा, शिक्षणसाठी देशाच्या काराकोपऱ्यांना अनेक राजकुमार येत असत.

तक्षशिला नगरीतील शिल्पाचार्यांचे यश ऐकून काशीच्या राजाने असंपल्या मुलाला त्याच्याकडे विद्याभ्यासासाठी पाठवण्याचे ठरविले. परंतु नोव्हा वर्षाच्या तरुण राजकुमाराला एकट्याला एवढ्या लांब नक्षत्रशिष्या येथे पाठविणे प्रचाल व दारुबारी लोकांना बघही आवडत नव्हते.

त्याचा विचार करून सर्वांनी म्हटले, 'महाराज, शिल्पावेद्या शिक्षकांवर कित्येक लोक आपल्या राज्यात सुद्धा आणून तेथे राजकुमाराला नक्षत्रशिष्य संघेच पाठविण्याची गरजच काय?'

राजाने कोणाकडेही ऐकले नाही. आपल्या मुलाला स्वधर्मातील शिल्पकला आत्मसंस्तुत करणे कठीण जाईल असा विचार करून राजाने आपल्या मुलाच्या हातात एक खडबडीत धोड व एक माडपवी रुक्मी देली व म्हणाला, 'तू तक्षशिला

येथे जाऊन तेथील शिल्पाचार्यांकडे शिक्षण घे. शिक्षण संपल्याच परत ये. त्यांना गुरुदक्षिणेशादी शायला एक हजार खादीचीं साणीं भोपल्याबरोबर घेऊन जा.'

राजकुमार आपल्या वहिनाल्ली आका घेऊन तथून निघून जाताना एक हजार खादीच्या साणीच्या भातल्या शाठीड्याच्या व जेवनात धुकून जाऊन वाटून शिब ठिकाणी विश्रामाकर्तला थाकत तो नक्षत्रांनरा येऊन गेहोचला.

राजकुमाराने गुरुचे दर्शन घेऊन आपल्या यष्ट्याचे स्मरण सांगितले व एक हजार खादीच्या साणीच्या भातल्या शाठीड्याच्या हातात सोपवून विद्याभ्यासास आरंभ केला. राजकुमाराचा विद्यार्थ्यात चांगल्या तरेने सुरु झाला. त्याच्या प्रखर बुद्धीने गुरुमुख प्रभावित झाले.

थोडे दिवस माटस गुरु आणि शिष्य संज गावल्या बरोबर आसल्या रात्री आपोआप कोलत परत येत एक दिवस ते दोघे स्नान करीत होते. त्या वेळी एक म्हत्वाची गंधे आली. हातातील तीळ स्वच्छ धुऊन मिने नसे ज्या काठावर एका

फडक्यावर बाळत आतले राजकुमार तीळ पाहून दारपट आपली आघोळ उरकून तेथे गेला व म्हत्वाची गंधा चुकवून त्याने एक भूभर तीळ घेतले व तोडान टाकले. ते म्हत्वातने पाहिले परंतु ती गप्प बसली.

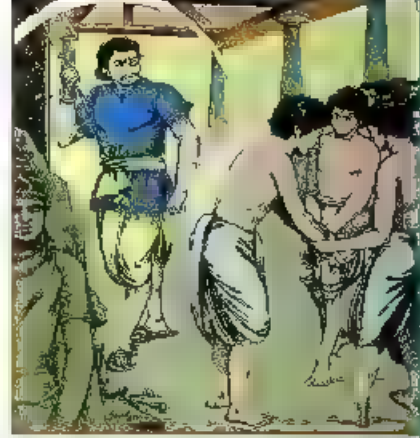
दुसऱ्या दिवशी पण राजकुमार व तसेच कैल, म्हत्वातने पाहून व पाहिलेने कले निमऱ्या दिवशी पण राजकुमाराने पुरवत तीळ खाल्ले. त्याने चोरून तीळ खाल्ले पाहून म्हत्वातला राजकुमाराचा खूप राग आला.

जेव्हा शिल्पाचार्य स्नान करून काठावर येऊन बसले तेव्हा म्हत्वातने गुरुकडे तक्रार केली, 'गुरुवर्य तीन दिवस आपला शिष्य माझे तीळ चोरून खात आहे. तीळ नाहीसे झाल्याबद्दल मला दुःख जात नाही. परंतु त्या तरुणाची चोरी करण्याची संवय पाहून मला दुःख होत आहे. ही गांध आसल्या यष्टांना काढिसा फासणारी आहे. कृपा करून त्याला कुडी अशी शिक्षा करा की पुन्हा तो चोरी करणार नाही.'

घरी परत येताच गुरुनी बाकीच्या शिष्यांना राजकुमाराचे हात बद्ध बोधपथारा सांगितले व राजकुमाराच्या पाठीवर काठीने चान बद्ध मारले आणि म्हणाले, 'तू जे बोट काढ घेतल त्याबद्दल ही शिक्षा तुला मिळाली आहे. पुन्हा असे काप करू नकोस.'

राजकुमारांना गुरुचा खूप राग आला. तो फल काशी राज्यारुढा राजकुमार होला. येथे सर्वांच्या प्रमाणे तो सर्वसाधारण मणूस होता. त्याला शिक्षा करायची काम गुरुचेच होते.

राजकुमार क्रोधामे लस झाला. त्याने मागचा पुढचा विचार न करत शपथ घेतली, 'मी राजा झाल्यावर ह्या दुष्टला काहीनही काळाने काशी चाडोका

राज्यात बोलावून त्याचा राग घेईन. काही दिवसांनी राजकुमाराचे शिक्षणपूर्ण झाले. काशीला परत निघताना त्याने आपल्या गुरुला नमस्कार करून त्याचा आशीर्वाद घेतला.

त्यानला राजकुमार आपल्या गुरुला म्हणाला, 'गुरुवर्य, मी राजा झाल्यानंतर आपण काशी राज्यात नाही आत पाहिले. त्या वेळी मी आपल्या चेऱ्यातून तूने त्रोट स्फुरी काढी म्हणतां.'

आपल्या शिष्याचे आग्रहाने ऐकून गुरुवर्याने खूप आनंद झाला. त्यांनी यष्ट्याचे बोधवाचने दिले. काशी राज्यात पोहोचल्याच थोड्या दिवसांनी राजा राज्यशिक्षक झाला. एके दिवशी गुरुची आठवण झाली. त्याने नावडतीच आत्मला बोलवून आज्ञा केली, 'तू क्षितिजा येथे जाऊन तेथील शिल्पाचार्यांचे दर्शन घे आणि त्यांना माझे निमंत्रण द्या दे.'

शिल्पाचार्य निरोप मिळवांच काशीला गेले नाहीत. त्यांनी विचार केला की राजा गदीवर

इतण्याच्या आनंदास असणार त्याला राज्य कारभाराचा अनुभव आल्यानंतर त्याला भेटायचा जणोच चांगले

अशा विचा करून शिल्पचार्य काही दिवसांनी काशी राजाला भेटायला काशी राज्यात आले व राजमहलाने हाण या आपल्या शिक्षणा भेटायला गेले राजाचा मुद्दा म्हणून दरबारी लोकांनी त्याची कडकदात चोंगल्या तेथे ठेवली आणि त्याला शास्त्रापूर्वक एका उच्च आनंदाचा बराचसा सांगितला

गुरूला पाहताच राजाला त्याचे पूर्वीचे बाण आठवले व त्या आनंदच वाढला त्याने गुरूकडे प्रेधाने इष्टिक्षेप केला व विचारले - "मूठभर मीठ खाणाऱ्या मला शिक्षा देणाऱ्याला असा हलान कायला असताना सोडून देता येईल काय?"

राजाले विचार केला की राजदरबारी लोकांना सर्व सांगून शिल्पचार्याच्या मनात मरणाचे भय निर्माण करून त्याला वेळ साधून मारणेच शक्य होतील परंतु राजाला वाटले तसे शिल्पचार्यावर अखेरले नाहीत बलत नै सौम्य शब्दांत राजाला म्हणाले - "हे राजा, जेव्हा तू माझ्याजवळ शिष्य म्हणून होतास, तेव्हा तुझी जबाबदारी माझ्याकड होती व तू त्याची प्रमाणे काम केले

नामस शिष्याला वाईट मागोपासून परावृत्त करून चांगल्या मार्गास वळणे हे गुरूचे कर्तव्य आहे परंतु त्यावेळेस मी तुला शिक्षा न करता तसेच सोडून दित आम्ही तर आज तू काशी नगराचा राजा व होता काशी राज्यातला चोर तुट्टा झाला असताना बुद्धिमान होऊ जेव्हा काही अपराध करताना नव्हता त्यांना शिक्षा देणाऱ्यावर नाराज होऊन बाहेर नाही तर त्याच्याबद्दल वास्तव प्रेम व क्षमतेची वास्तववादा घाडिले "

त्यामुळे राजदरबारासमोर खरी गोष्ट बाहेर आली राजाचा अपमान झाला राजा सिंहासनावरून उतरून आला व त्याने खाली वाकून गुरूचे पाय धरले आणि म्हणाला - "गुरूवर्य, माझे मन परत एकदा वाईट मार्गाने जात होते, परंतु परत आपण मला चांगला मार्ग दाखविताना मी आपला कायब कधीही होत नाही "

राजात झालेला हा बदल पाहून सर्व दरबारी लोकांना व त्यांच्या बरोबर शिल्पचार्यांना खूप आनंद झाला

त्यानंतर राजाच्या सहाय्यावरून शिल्पचार्यांनी आपले निवासस्थान काशीला आणले आणि राजाच्या दरबारी आचार्यांच्या बदावर ते राजाला चांगले मार्गदर्शन देत राहिले

एकदा चूक झाली खरी!

प्रतापराय जमीनदाराने सूर्यभूपती नावाच्या इसच्या एका जमीनदाराच्या मुलीशी अमृतलक्ष्मीशी विवाह केला सूर्यभूपतीच्याकडे प्रतापरायच्यापेक्षा पन्नास गावे जास्त होती म्हणून लग्न झाल्या दिवसापासून अमृतलक्ष्मीला त्या गावीचे वाईट वाटत होते आपल्या पित्याच्या मानाने एका लहानशा जमीनदाराशी आपले लग्न झाल्या म्हणून ती कायम असमाधानी होती यावरून नेहमी ती पतीला टोमणे पारित ठासे किवा बाडीतरी उल्लेखित होत त्याचा पाणटनस करून उभा घरातले सांगे नाकराचाकड निता भास्करे, कक्का जमीनदारीबाई अस म्हणून निच्यामार्ग तिची टिगल करत असत प्रतापराय मात्र यात फारसे लक्ष घेऊ नव्हता कायकाचे कटु शब्द या कानाने ऐकून त्या कानाने सोडून देत होता.

पन्नास वर्षे असा त्याचा सत्सर चालला होता, एकदा ती दोघेजण धोंडागडीत वसून लकाळीच बाहेर फिरताना टोंगराच्या बाजूला गेली तिथली फळझाडे फुले, यक्षजी व कुरणार चरणारी गुरे पाहून त्यांना खूप आनंद झाला लकाळीच्या कळपान एक मंडी होती ती घेऊन अमृतलक्ष्मी लकाळीत म्हणाली 'हे पाहू, आपल्या लग्नात आता पन्नास वर्षे झाली या शुभप्रसंगी आपण ती पेढी कापून तिचे भास शिजवून आपल्या सर्व कर्मचाऱ्यांना एक मोठी भेजवानी देऊ या

प्रतापरायने अनिच्छेने नकारार्थी मान हलवली, व पुढे त्याने म्हटले, पन्नास वर्षांपूर्वी जी चूक झाली, त्याची तपासणी त्या गरीब विचा या नेहमीला कशापायी द्यायची?

- रमेश परेल

भास्कराचा झरोका

एका उत्सवाची दंतकथा

सामिलनाडमधील काराईकल ही एके काळा फ्रेंच वसाहत होती तिथे दारूधी वार दिवसाचा आग्र महोत्सव भरतो

काराईकल अम्प्यार उर्फ पुनिताबती हिला आदराजली म्हणून हा उत्सव असतो

पुनिताबती ही तिथल्या एका धनाढ्य व्यापाऱ्याची, परमदुःखाची पत्नी होती ती शिवाची परमभक्ती करीत असे

एकदा घराटुने एका दुर्मिळ पत्नीचे गेत आये घरी आणले त्याच रात्री त्याच्या घरी एक वाचक आला

जेव्हा तोही शिवभक्त आहे असे त्याचा कळले तेव्हा व्यापाऱ्याला व पत्नीला फार आनंद वाटला पुनिताबतीने साधार भलाबघीक ती दुर्मिळ आवडी त्याच्या पानात वाढला त्या दिवशी सामिल आणि महिन्यातली पौर्णिमा होती, सामिलनाडमधल्या वेसष्ट नायनमार संतगाथे ही काराईकल अम्प्यार ही एकच सी संत आहे

आणि पौर्णिमेच्या दिवशी काराईकलचे रहिवासी रस्त्यावर अनेक पसरतात ती फळे फलप्रेक्षारपर्यंत पांक्तील अशी त्याची श्रद्धा असते हा मांगणी उत्सव यंदा दीस श्रुत्यासून सज्जरा केला गेला

52

चांदाबा

विष्णुपुराण

बुद्धाच्या अगमनाचा निरोप कळताच कपिल वस्तु नगरातील सर्वांनी त्याचं स्वागत करण्या- करीता सर्व नगर फुलांनी सुशोभित केले सर्व लोकांच्यात आनंदोत्सव निर्माण झाला होता कारण सर्व जगताने ज्योतिष्य वननले अगवान बुद्ध आपल्या नगरातील रहाणारे होते त्यांच्या राजा सिद्धार्थ वनगार होते, परंतु ते विश्वाचे चक्रवर्ती बनले त्यांचा अभिमान वाढून सर्व नगरवासियांनी रस्त्यावर फुलांच्या पायछड्या टाकल्या

आपल्या मुलादा केव्हा एकदा आपल्या बाहुपात्रात पोळून कवराळतो अगह असे राजा शुद्धोदनाला वाटत होते

नगरात बुद्धाचे आगमन झाले अर्धोन्मितीत नेत्र गमीर मुखमुद्रा, असलेले वक्ररुणामूर्ती बनलेले

बुद्ध व त्याच्या पाठीमागून हजारो लोक बुद्धशरण गच्छामि 'धर्म शरण गच्छामि' 'सर्व शरण गच्छामि', असा जयजयकार करीत येत होते

निकडे राजमहालाने यशोधरा, राहुल व महाराज शुद्धोदन राजवाड्याच्या पायऱ्या श्रान्न मूलाची येण्याची प्रतीक्षा करीत होते. सारथी जेव्हा जागणारा पुढे जाऊन उभ होता त्याच्या डोक्यातून आनंदाशू गळत होत तो आपल्या मालकाची उत्कटतेने वाट पाहत होता.

हातत शिक्षापात्र घेऊन बुद्ध राजमहालसमोर आले राहुलने घाघत जाऊन आपल्या वडिलाचे पाय मारले व नमस्कार केला अनेक वर्षानंतर दर्शन देणाऱ्या आपल्या पतीच्या प्रसन्न चेहऱ्याकडे यशोधरा एकटक नजरेने पहात राहिली त्यांना तिने साष्टांग नमस्कार घातला व त्यांच्या पायाव

१३. बुद्ध भगवान

स्पर्श करीन आपल्या डोळ्यांतील अश्रूंनी त्यांचे पाय धुतले.

बुद्धाच्या आर्तिगानकरीना पुढे गाले ते महाराज शुद्धेदनाचे हात, त्याचे ते परिराजक लस्य व हात हात मिखापात्र पाहून गुळे पडले ते निश्चल झाले. बुद्ध महाराजांचे बगळीज भिक्षु रक्षित आलेला आपल्या मुलांला पाहून भडफडू लागले त्याच्या डोळ्यातून अखंड अश्रूधारा दाबू लागल्या.

“बाळा मिळाली गीतसा! हे काय झाले? तू हे काय करून बसलास! असे म्हणत ते धळवळून रडू लागले आणि बेशुद्ध झाले.

बुद्धानी आपल्या बाहेलाचे डोके आपल्या भगळीज बेलले व त्यांना आपल्या शुभ्र वळाने ते बाग घालू लागले आपल्या मुलांचा स्पर्श होताच राजा शुद्धेदनाला शुद्धीचा अर्थ प्राप्त झाला. “बौद्ध रूपाने सिद्धार्थ म्हणूनच परम आतो आहे” हे

एकताव शुद्धेदनाच्या कानाना समुत्तवाणी एकल्यासारखे वाटले त्याच्या कर्णवट उघडलेल्या डोळ्यातून एक वेगळा प्रकाशमान झर्यासारखे वाटत होते बुद्धाच्या तोंडावर एक प्रकारचे तेजीवलय चमकत होते त्या बलयाच्या अनिर्वचनी प्रभावाने शुद्धेदनाला उत्तंजित केले अगाधगहन शांतपणे अधकारून प्रकाशाकडे. द भ्रमापासून सत्याकडे त्याला खेचले गेले “बुद्धा शरण गच्छामि” हेच वाक्य त्याच्या मनपटलावर वागवार पडू लागले त्याच्या तोंडूनही ते शब्द राहते पडू लागले राहुल तुझा तैच म्हणत होता सर्व लोकांच्या तोंडूनही तेच शब्द बाहेर पडत होते बशांधरा आपले डोळे मिटून छातीवर हात ठेऊन ध्यानस्थ मद्रते पुरपुटता म्हणत “बुद्धशरणं गच्छामि” वा नम करीत होती.

त्या स्थितीत बुद्धाने राहुलच्या डोक्यावर हात फिरवीत म्हणले, “सौ तुला अक्षीयांद देतो की, तू बुद्धा बुद्ध बनून धर्माचे व सेवांचे अनुकरण करीत मानवाला सार्थकता मिळवून देशील. माहित आहे का? बुद्ध याचे तात्पर्य काय आहे? गुण्या धारणेने केवळ मीच बुद्ध नाही उत्तम धर्माचरण व अहिंसा पाळणारे (जे बुद्ध होतात) बुद्धत्व हीच मानवता आहे बुद्धत्व प्राप्त करणारा मनुष्यच बुद्ध होऊ शकतो. आमा मनुष्य जन्म घारण करणारा बुद्धच ह्या ज्ञानमार्गक्रमण व्रततो बुद्धत्वा द्वाश उपदेशीत धर्माच मनुष्याच्या जीवनाला खरेपण मिळवून देते ह्या धर्माच खरा मानवाला अनुकूल आहे.”

यशोधरा आपले डोळे उघडीत बुद्धाकडे निश्चल टुष्टी टाकत म्हणाली “स्वामी मी भल

स्वतः ला आपल्या हातांत भिक्षारूपाने अर्पित करीत आहे. मानपर्यंत मी एक गृहिणी म्हणून राहिले. परंतु आतापासून मी एक धानवाच्या सेवाधाराकरिता म्हणून एक सन्यासिनी बनत आहे आपल्या पावलावर पाऊल ठेऊन हे जीवन धानवाणे हाच माझा आता धर्म आहे ह्याकरिता आपण मारीजांनीला समाजात एक बौद्ध समज काढून बा.” असे म्हणत यशोधराने बुद्धाच्या पायांना बांधून नमस्कार केला.

अशा तऱ्हेने यशोधरा बौद्ध धर्माचा स्वीकार करणारी पाहिला महिला झाली.

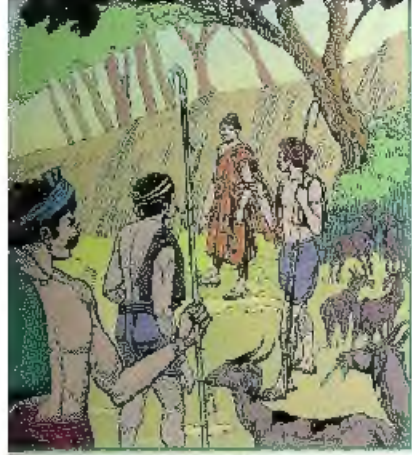
बुद्धाना भगवान रूपाने पहाणाऱ्या, अखंड अश्रू नहात असलेल्या चेन्नाला गौतम बुद्धानी पाहिले व त्याला आपल्या बाहुपाशात घेण्याकरिता ते पुढे झाले तेवढ्यात खाली दाकून चेन्नाने त्याला नमस्कार केला, तेव्हा त्याला उठवीत बुद्ध म्हणाले “चेन्ना कोणीही मनुष्य कितीही महान व मोठा बनला तरी लहानगानी मोठवाचाचा आदर केला पाहिजे त्याची पूजा केली पाहिजे ह्या क्षणी तू मला पूज्य आहेस ह्या क्षणितवस्तू नामांतून ह्या विशाल ज्ञानांत मला प्रवेश करून देणारा पूर्णमास्या तूच तर आहेस मी ज्या सत्याचा व धर्माचा बोध व ज्ञान प्राप्त केले त्या आधाराला धरून कोणीही मला देव समजता व माझी आराधना केली तर ते मला आवडणार नाही कोणत्याही व्यक्तीची आराधना अनुचित आहे भगवान मानणं सुद्धा तसेच आहे खरी एकच गोष्ट आहे, मानच धर्माचे आचरण करणं.”

बुद्ध भगवानांचे वचन ऐकून गट्यावलेल्या त्वरात चेन्ना म्हणाला “बुद्धदेवा! तसे मानण्याने आपणाला एक प्रकारचा आनंदच प्राप्त होतो ह्या भावनेचे एक कारण धर्माचरण किंवा संघ सेवेच्याकरिता आपल्या हृदयात अत्यांत भक्तिभाव उत्पन्न होत आहेत आपली एक शक्तिशाली समर्थ जोडल आहोत तेव्हा कृपया आपण आपल्याला भगवान मानून आपणाला आमच्या आराधनेच्या भावना व आपल्याला तसे म्हणण्याच्या इच्छेला आडकाठी घालू नका.”

तेव्हापासून बुद्धाना बुद्धदेव व भगवान बुद्ध अशा नावाने सर्वांचे ज्ञात लागले असा उत्तम मनुष्यच देव आहे.

शाक्यकुशमातील काही मोठे लोक सोडले तर बाकीच्या सर्वांनी बौद्ध धर्माचा स्वीकार केला व त्यानंतरावर बुद्धाच्या आदेशाचा उपदेशाचा

प्रतार केला. ते सर्व भिक्षू बनले. त्यांनी सर्पांनी आपापली संपत्ती संपाला अर्पित केली. व ते सेवाधर्म स्वेच्छेने करायला तयार झाले.

देवदत्ताला सुरवातीपासूनच बुद्धाच्याबद्दल द्वेषभाव होता. म्हणून त्याने इतने प्रेरित होऊन बौद्ध धर्माचा विरोध केला व बुद्धाच्या विरुद्ध आपले एक संगठन निर्माण केले.

बुद्ध कथिलवस्तू नगरातून जायला निघाले. त्यांच्या बरोबर अनेक अनुयायी, शिष्य यशोधरा व सहूलही होते. बुद्ध वाटेने जाताना सुजाताच्या घरी भिक्षू बनून गेले. बुद्धाने सुजाताच्या मुलाला आशीर्वाद दिला. आणि सहूलला म्हटले - "राहुल, सुजाताच्या मुलाला तुझा भक्क मान. तुम्ही दोघांनी मित्र बनून भयान्या प्रेमाने जातील, वर्णभेद यांना तोडून विश्व मानवतेचे कुटुंब एक आहे, ही भावना जगाला पटवून द्या."

सुजाता बुद्धांची शिष्या बनून यशोधरेबरोबर चातु लागली. बुद्धाने त्यांना उपदेश केला. की गृहिणींचा धर्म धारणेशा चालवणे. वाचकांनी चौक धमत्ते अवलंबून कसून आपल्या मुलाबाळांना उत्तम मानव बनवणाऱ्या माता म्हणून राहिले पाहिजे. हच संदेश सर्व मनुष्य जातीत पसरला त्यांनी धर्म संचालन करावे."

बुद्धाने आपल्या अनुयायी व शिष्यांना धर्म-चक्राचे संचालन करण्याच्या हेतूने सर्वत्र पाठविले. व नंतर यशोधरा व राहुलला समजावले की, त्यांनी परत कपिलवस्तूला जाऊन बुद्ध शुद्धदेवाची देख-भाल करावी व शाक्यवंशाला धमनि चालण्यास सांगवे.

आनंत बुद्ध एकटेच मार्गक्रमण करत लायले, व जंगलातून जाऊ लागले. त्या भयंकर जंगलात अत्याचार करणारा एक अंगुलीमाल नांवाचा दरोडेखोर रहात होता. त्याने माणसांची हत्या करून त्यांच्या बोटांची भाळ करून पळव्यांत बांधलेली होती. ती बोटें अशा माणसांची होती. की जी त्याला घाबरून त्याच्या आधीन होत होती, आणि आपले प्राण बांचविण्याकरीता त्याच्या हातून भास्ते जात होते."

अंगुलीमालला असे वाटे की, अशा प्रकारे आपण प्रभावशाली बनण्याने लोक आपले नांव ऐकताच घरघर कापतील.

अरण्याच्या मध्यभागी गेल्यावर त्याला काही मुराखी भेटले. त्या सस्त्याने जाणाऱ्या बुद्धांना पाहून त्यांनी विचारले - "स्वामी, आपण त्या बाजूला जात आहोत का? चाळीस फास माणडे एकत्र

असल्याशिवाय तिकडे जाण्याचे धाडस कुणी करीत नाहीत. तिकडे एक भयंकर डाकू रहातो. एकटा कोणी त्याच्या हातांत सापडला, तर तो त्याला ठार मारल्याशिवाय रहात नाही."

बुद्ध त्यांच्या म्हणण्याची पर्वा न करता त्या अरण्यामागचे जाऊ लागले.

समोरून एकट्याच येणाऱ्या बुद्धांना उगुलमालने लांबूनच पाहिले. ते आपल्या भगव्या बस्रात कांहीतरी लपवून छेते, अंगुलीमाल आपल्या हातांतली हुकाने धनधनलेली चकचकीत धार असलेली कुन्हाड हवेत उगारीत जोरात ओरडून म्हणाला, "तू कांहीतरी लपवलेले आहेस, ते ताबडतोब माझ्या हातांत दे."

बुद्धाने संवहास्य करीत आपल्या कफलीत लपवलेले भिक्षापात्र बाहेर काढले व अंगुली-मातच्या हातात दिले.

अंगुलीमाल ते उलटमुलट करून म्हणाला. "उफ! हे तर भिक्षापात्र आहे. व भिक्षुक कां असेवास. पण माझ्या शोधात आलेला दिसतोस माझ्यासमोर हस्त रिक्ताने भिक्षापात्र धार्यची तुझी ही छिम्मत? तुला भीती वाटत नाही? माहीत आहे कां मी कोण आहे?"

"तू मनुष्य आहेस. मी सुद्धा एक मनुष्य आहे. असे असनांना आपण एकमेकांना भ्यायचे काशात?" बुद्ध म्हणाले.

"तू मला घाबरून आपला अंगठा देऊन आपले प्राण वाचव. नाहीतर मी तुला मारून टाकेत. त्यानंतर तुझा अंगठा माझ्या माळेत अडकवीन."

"तू मला मारून टाकणार, वसू एवढेच ना? मृत्यू हा केव्हांना केव्हांतरी येणारच आहे मारून टाक मला. मी आनंदाने मरणव्यास तयार आहे. आज तू मला मारून टाकणार आहेस. उद्यां तू

मरणार आहिस. पाण कायरें, उद्यां मरायच्या घेऊंस तू हंसत मरणाचे स्वागत करशील कां? मी कोणत्याही प्राण्याची हिंसा केवी नाही. त्या संतोषानेच मी तुझ्या कुन्हाडीसमोर आपली मान बांधवतो, पण जेव्हा तुझे मरण तुझ्या समोर येईल, तेव्हा तू हंसतमुखाने त्याला सामोरा जाशील कां?" दुद्रानी विचारले.

हे ऐकताच अंगुलीमालचे डोके च्छावत्या-सारखे झाले. तो कोणत्यातरी गहन विचाराने बुडून गेला. त्याला स्वतः केलेल्या भयंकर कृत्यांची आठवण झाली. तो धीतीने थरथर कांपू लागला. त्याच्या पापांना कोणतेही प्रायश्चित्त नव्हते. मोठी पापे कणार मी, मला क्षमा करणारा, कोण आहे? ती दयाळू व्यक्ती कोण आहे? या विचारात असलांना बुद्ध त्याच्या मनःसमोर साकार झाले. त्यांची महानता, पुण्याई त्याने पूर्वी कैक वेळा ऐकले होते.

असेही ऐकले होते की, त्याच्या दृष्टीला बाघ, हरिण, साप व मेंढी हे सर्व एकसारखे दिसतात. ते करुणाकर आहेत. उद्धारकसुद्धा बुद्धच आहे. असे विचार त्याच्या मनःत मोठ्याने साद घालत

होते. आणि तो अतिला आवाज मोठ होत गेला. "बुद्ध शरणं गच्छामि."

"अंगुलीमाल! तो बुद्ध तर मीच आहे. तुझ्या कर्मांचे मी येथे आलो आहे. तुझ्या हातांत भिक्षापात्र दिले आहे. तू तुझे भूतकाळचे आयुष्य सर्व विसरून जा आणि एका बुद्ध भिक्षूच्या रूपाने माझा शिष्य बनून रहा."

"बुद्ध भगवान!" असे म्हणत अंगुलीमालने बुद्धाच्या पायावर लोटगण घातले, व त्याचा निवेदन केले. "भगवान, फक्त मला माझाच उद्धार व्हावा वाटत असे नाही. माझे इतर अनुचरसुद्धा आपले शिष्य आहेत." असे म्हणत अंगुलीमालने आपल्या सर्व साथीदारांना हांका पारल्या.

ह्यानंतर अंगुलीमाल व त्याचे सर्व साथीदार बुद्धाचे शिष्य बनले.

बुद्धाचा उपदेश ऐकून अनेक बुद्ध व अत्याचारी लोक मागील क्रूर जीवन आठवून पश्चाताप करीत बुद्धाचे शिष्य बनले. भिक्षू बनले. त्यांनी संप्राची सेवा करीत आपल्याला समर्पित करून आपले शेष जीवन पुन्हा पुनीत केले व चांगले मार्गक्रमण केले.

शापच झाले वरदान

एका गांवामध्ये रामनारायण नांवाचा एक गरीब शेतकरी रहात होता. दुसऱ्यांची शेतजमीत भाड्याने वा कराराने घेऊन तो शेती करत असे, आणि त्यावरच आपल्या कुटुंबाचे पालन पोषण करील होता. त्याच्या मनात दोन अतुल्य अशा इच्छा होत्या. एक देशाटन करण्याची आणि दुसरी सुश्रस जेवण जेवण्याची. परंतु त्याच्यासारख्या गरीब शेतकऱ्याच्या दृष्टीने ह्या फारच महागड्या गोष्टी होत्या.

एकदा त्याने विचार केला की कमीत कमी राजधानीच्या शहरांत साजरा होणारा वर्सोत्सव तरी पहावा, हा विचार मनात येताच तो आपला मित्र केरान ह्याच्या बरोबर राजधानीकडे निघाला. दिवसभर प्रवास करून रात्री अंधार पडता पडता ते एका जंगलात पोचले. रात्री विश्रांतीसाठी त्यांना तेथे एक देऊळ दिसले. रामनारायणने विचार केला की भयंकर जंगलात देऊळपेक्षा सुरक्षित असे दुसरे कुठले ठिकाण असणार? म्हणूनच उत्साहाने त्याने आपल्या मित्राला

सांगितले की आजची रात्र येथेच झोपतेले बरे. ह्या देवळातील देवताच आपले रक्षण करेल.

परंतु केशव ह्या गोष्टीस विरोध करील म्हणाला, "हे तर चण्डमुखी नांवाच्या देवीचे देऊळ आहे. ही देवी रागीट स्वभावानाची आहे. दिवसभर बाहेर संचार करून ती रात्री मंदिरात येते. त्यावेळी जर तिला कुणी देवळात विसलं तर त्याला ती शाप देते."

"देवी जर माझ्यावर रणावली तर खायू दे पण मी आता येथून एक पाऊलही पुढे येणार नाही" असे म्हणतच रामनारायण देवळात शिरला केशव पुढे निघून गेला.

रामनारायण देवळात जाऊन आडवा झाला. दुसऱ्याच क्षणी त्याचा डोळा लागला आणि तो गाढ झोपी गेला. मध्यरात्रीच्या वेळी त्याला जाणवले की कोणीतरी त्याला चावकाने फटके मारीत आहे. तो खडबडून उठून बसला. त्याने पाहिले की समोर डोळे तांबडे लाल करत देवी चावूक घेऊन उभी आहे. देवीने त्याला विचारले

केल्याशिवाय कसे बरे जायचं?" असा विचार करीतच तो राजधानीकडे निघाला.

त्या वर्षी वसंतोत्सव मोठ्या थाटात साजरा झाला. देशाच्या कानाकोपऱ्यांतून आलेल्या सर्व शेतकऱ्यांनी राजाला आपापल्या अडचणी कथन केल्या. सर्वच शेतकऱ्यांना एक कठीण समस्या गेल्यावत होती. ती म्हणजे एक विचित्र प्रकारचे गवत उगवून सन्या पिकांचा नाशनाट करत हेतो. मुळांपासून उपटूनही ते गवत वारंवार उगवत होते.

त्याचा नाश करण शक्य नव्हते. ही गोष्ट ऐकाच रामनारायण राजाला बंदन करून म्हणाला, "महाराज, मला जर संधी दिनेल तर एक वर्षभरात मी या विचित्र गवताचा समूळ नाशनाट करीन."

राजाने रामनारायणच्या बोलण्यातील सत्यता पाहून खेळली. त्यातील खरेपणा सिध्द झाल्यावर राजाने त्यासाठी आवश्यक ते लोक व इतर मदतीची तारी व्यवस्था केली. रामनारायणने त्या लोकांसह सगळ्या गावोगावी भ्रमण केले आणि नवीन पिके, पेरण्यापूर्वीच सगळ्या शेतांना स्वतःच्या हाताने पाणी घातले. त्यामुळे शेतांत आधी असलेल्या झुडुपांचा, गवताचा पूर्ण नाशनाट झाला.

आशा प्रकारे रामनारायणच्या दोन्ही इच्छा पूर्ण झाल्या. एका वर्षाच्या आत त्याने देशभर भ्रमणी केली, आणि जागोजागी त्याचे उतमरित्या रागकार होऊन त्याला तुम्रात भोजनही मिळाले. राजानेही त्याला शंभर एकर जमीन बक्षीस दिली.

दुसऱ्या वर्षीही रामनारायण जेव्हा वसंत उत्सवात माग येण्यासाठी राजधानीकडे निघाला

होता तेव्हा चंडमुखी मंदिराजवळ पोचपर्यंत आधार पडला होता. म्हणून त्याने त्याच देवळांत विभ्रांती घेतली.

मध्यरात्र होताच देवी पुन्हा प्रकट झाली. रामनारायण देवीला बंदन करून म्हणाला, "हे देवीमाते, आपण दिलेल्या शापामुळेच माझ्या सर्व इच्छा पूर्ण झाल्या. शिवाय देशाच कल्याणही झालं."

क्रोधित होऊन चण्डमुखी म्हणाली, "अरे भूर्वा, तू परत मला त्रास देण्यास आलास का? या वर्षी तू जेथे जेथे पायी चालत जाशील, तिथे तिथे तुझ्या शरीरपर उंचीचा खडा तयार होईल" असा शाप देऊन देवी गुप्त झाली.

रामनारायणने ओळखले की आता तो तिथून हलूच शकत नाही. सफाळ होईपर्यंत तो हाच विचार करत देवळांत बसून राहिला की, हा

शापाचा प्रजेच्या कल्याणासाठी कसा बरे फायदा करून घेता येईल? सफाळ होताच वारंवार जाणाऱ्या एका प्रवाशापार्फत त्याने राजास निरोप पाठवला आणि एक पालखी मागवून, त्यात बसून तो निघाला.

राजाचे दर्शन घेऊन त्याला त्याने आपल्या शापाचा साक्षा वृतांत ऐकवला. त्या शापापासून फायदा कसा करून घेता येईल, जशी एक योजना ही राजाला सांगितली.

ती योजना अशी होती की राज्यभरात जेथे जेथे कालवे खोदण्याचे होते, त्या जागेवर रंगोळीच्या खुणा केल्या जाव्यात. रामनारायण त्यावरून पायी चालेल. तो चालताच त्याच्यामागे शरीरपर उंचीचा खडा वनूच काढवा खोदला जाईल.

ही योजना अंमलात आणली गेली. रामनारायणला कालव्यासाठी जेथे पायी चालण्याची आवश्यकता

नव्हती, तेव्हा गो पालखीतून प्रवास करी. तो जेथे कुठे थांबे, तेथे त्याला ताटांतून सुगंधी राजस भोजन मिळत होते.

अशा प्रकारे देवीने रामनारायणास जे शाप दिले, त्यामुळे देशाचे जमिनीत जास्व कल्याण झाले. परेश्रमाशिवाय थोडक्या खर्चात, साऱ्या देशांत कालवे खोदले गेले. नवी जमीन सुपीक व शेती करण्यालायक बनली. रामनारायणासाठी देशाटनावरील स्वदिष्ट जेवणाचा लाभ मिळत राहिला.

निरन्याऱ्यांनीही वसंतोत्सवात भाग घेण्यासाठी जाताना रामनारायण संघाकालानंतर चंड-मुखीच्या देवळात पोचला. परत त्याने त्याच देवळात चिथांकी घेतली, अर्ध्या रात्री देवीने परत त्याला दर्शन दिले.

तेव्हा रामनारायण हाथ जोडून म्हणाला, "देवीमाते, आपले शाप खरोखरच अद्भुत आहेत. आपण विलेत्या शापमुलूंच मला परत एरुवा देशभ्रमणाची संधी व सुगंधी भोजन प्राप्त झाले, त्याशिवाय जनतेचे कल्याण केल्याचे पुण्यही प्राप्त झाले. आपण शाप देण्याचे थांबवलेत, तर

दररोज आपली साम्राज्यीत पूजा करण्याची मी व्यवस्था करीन."

ह्यावर जास्तच लगावून देवीने परत शाप दिला, "असे मूर्खा, तू आतापर्यंत दोन वेळा माझे आदेश धुडकावून शापांचा अपमान केला आहेस. ह्या वेळेला तुझे देशभ्रमण आणि परोपकार कसे फळात ते मी पाहतो. तुझ्या नजरेसमोर जी कांही गोष्ट येईल, त्याची लगेच राख होईल. आयुष्यभर आपल्या डोक्यावर पट्टी बांधून अधक्याप्रमाणे आपले दिवस कसेवसे तू देखील."

ह्यावर रामनारायणने ताबडतोब आपल्या पगडीची पट्टी डोक्यावर बांधली. रातभर तो विचारत गबला, सकाळ होताच तो थांपपळा देवळानाहेर आला आणि त्याने पट्टी काढून आपली नजर देवळावर टाकली. मग काय, दुसऱ्याच क्षणी देऊळ जळून राख झाले. त्याबरोबरच रामनारायणाचीही शापान्त मुक्ती झाली.

त्यानंतर रामनारायणने त्या जागी एक धर्मशाळा बांधली, येणाऱ्या जाणाऱ्या प्रवाशांना ती एक वस्दान ठरली.

आर्य

अज्ञात राजकुमार का रहस्य

